

Het tweefasenproces als oplossing voor het onbelemmerd spreekrecht?

Een gepaste straf of maatregel voor de dader bepalen, dat is wat centraal staat in het strafprocesrecht. Aan de ene kant zit de verdachte en aan de andere kant de officier van justitie. Maar een derde persoon wordt vaak vergeten, terwijl die minstens zo belangrijk is: het slachtoffer. In deze blog ga ik in op de rechten en positie van het slachtoffer in het strafrecht en of het wenselijk is dat het slachtoffer het onbelemmerd spreekrecht heeft.

Spreekrecht van het slachtoffer

De afgelopen twintig jaar is de positie van het slachtoffer in het strafrecht erg veranderd. Sinds de wetwijziging van 2005 mogen nabestaanden van slachtoffers van ernstige misdrijven op de rechtszitting vertellen welke gevolgen het misdrijf op hun leven heeft gehad. In 2016 werd het onbelemmerd spreekrecht ingevoerd, sindsdien mag het slachtoffer niet alleen over de gevolgen spreken, maar over alles wat hij kwijt wil.¹

De wijzigingen van 2021 voegden een verschijningsplicht in voor de verdachte bij ernstige zeden- of geweldsmisdrijven, zodat het slachtoffer zijn recht kan uitoefenen in het bijzijn van de dader. Tegelijkertijd werd in de wet verduidelijkt wanneer iemand hiervan gebruik mag maken.²

Het spreekrecht geldt voor ieder slachtoffer, ook minderjarigen. De rechter bepaalt of de minderjarige in staat is zijn eigen belangen goed te begrijpen.³ Een slachtoffer kan ook een raadsman of een bijzondere gemachtigde verzoeken om voor hem te spreken.⁴

Het spreekrecht kan worden uitgeoefend bij misdrijven waarop ten minste acht jaar gevangenisstraf staat, of bij specifieke in de wet genoemde misdrijven.⁵ Binnen het spreekrecht heeft het slachtoffer de vrijheid om zich ook uit te laten over de straf van de verdachte. Maar roept dit niet een belangrijke vraag op.⁶ Is dit niet in strijd met de onschuldpresumptie van de verdachte?⁷

Tegenstrijdigheid met de onschuldpresumptie

Ieder die van een strafbaar feit wordt beschuldigd, wordt als onschuldig gezien totdat het tegendeel is bewezen. Dit is wat de onschuldpresumptie inhoudt volgens artikel 6 lid 2 EVRM. Rechters en ambtenaren moeten de verdachte als onschuldig behandelen totdat de rechter hem schuldig bevindt.⁸ Dit is iets anders dan het legaliteitsbeginsel, dat als eerste vraag stelt of het ten laste gelegde feit überhaupt strafbaar is in Nederland.⁹ De onschuldpresumptie zegt ook dat als vaststaat dat iets strafbaar is, de verdachte onschuldig blijft totdat de rechter hem schuldig bevindt. De onschuldpresumptie speelt ook een belangrijke rol in het vooronderzoek. De rechter moet terughoudend zijn. Het slachtoffer mag niet op de stoel van de rechter gaan zitten. Wanneer het slachtoffer zich uitlaat over de schuld of de straf van de verdachte, is het mogelijk dat de verdachte al

¹ *Stb.* 2004, 382.

² *Stb.* 2021, 220.

³ *Kamerstukken I* 2002/03, 27632, 104b, p. 7.

Artikel 258 lid 5 Sv

⁴ Artikel 258 lid 6 Sv

⁵ Artikel 51e lid 1 Sv

⁶ Leukfeldt, Notté & Malsch 2018, p. 35.

⁷ Artikel 312 lid 1 Sv

⁸ Hoek, 2017, par. 1.

⁹ Artikel 1 Sr

voor de uitspraak als schuldig wordt gezien.¹⁰ Dit roept de vraag op of het spreekrecht op gespannen voet staat met de onschuldpresumptie.

Oordeelsvorming van de rechter

Het spreekrecht kan wel invloed hebben op de oordeelsvorming van de rechter. Allereerst is het belangrijk om te weten dat een niet beëdigd slachtoffer, niet als een getuige behandeld mag worden tijdens de rechtszaak.

¹¹ De verklaring van de getuige wordt meegenomen in de uitspraak van de rechter en wordt gezien als bewijs. De verklaring van het slachtoffer wordt daarentegen niet gezien als bewijs. Daarnaast is het slachtoffer geen officiële partij in een rechtszaak.¹²

Er zijn goede redenen waarvoor het spreekrecht voor het slachtoffer is ingevoerd.¹³ Denk dan aan emotioneel herstel, schade wegnemen die het misdrijf heeft veroorzaakt en het vertrouwen in de rechtsstaat kan worden bevorderd door burgers te laten zien dat ze worden beschermd tegen misdrijven.¹⁴ Tot slot wordt de verdachte direct geconfronteerd met de gevolgen die zijn of haar delict heeft veroorzaakt bij het slachtoffer. De kans op recidive wordt door die directe confrontatie ook verminderd.¹⁵

Het nadeel van het spreekrecht is dat de verklaring van het slachtoffer de verdachte in een onrechtvaardige positie kan plaatsen. De verklaring kan ervoor zorgen dat de verdachte al voor de uitspraak als dader wordt gezien. Onderzoek naar het zogeheten 'belief perseverance' effect laat zien dat eenmaal gevormde indrukken moeilijk bij te stellen zijn, ook voor rechters.¹⁶ Aan de andere kant gaat een rechtszaak over mensen. Emoties horen daarbij en zijn niet te vermijden. Toch moet er een oplossing komen voor de mogelijke invloed van het spreekrecht op de oordeelsvorming van de rechter. Het invoeren van het tweefasenproces zou hiervoor een oplossing kunnen zijn.¹⁷

Het tweefasenproces

Bij het tweefasenproces wordt de rechtszitting opgedeeld in twee fasen. In de eerste fase staat de beoordeling van de schuld van de verdachte centraal. Pas in de tweede fase, als de verdachte schuldig wordt bevonden, mag het slachtoffer spreken over een mogelijke straf. De rechter heeft dan ook meer tijd om het verhaal van het slachtoffer te horen en te interpreteren, wat bijdraagt aan een zorgvuldige oordeelsvorming.¹⁸

Ook de onschuldpresumptie wordt zo beter gewaarborgd. In de eerste fase mag het slachtoffer alleen spreken over de gevolgen die het heeft ondervonden, niet over schuld of straf. De verdachte wordt daarmee niet als schuldige gezien. Pas nadat de rechter hem schuldig heeft bevonden, kan het slachtoffer zich over de straf uitlaten. Het tweefasenproces bestaat al in andere rechtsstelsels, zoals in Engeland en Wales en deels in België, waar schuld- en strafbepaling al langer worden gescheiden. Toch zijn er ook nadelen. De procedure wordt langer en dat kan voor slachtoffers belastend zijn. Ook

¹⁰ HR 30 maart 2020, ECLI:NL:RBMNE:2020:1046.

¹¹ Open.overheid.nl, Spreekrecht en slachtofferverklaringen, geraadpleegd 10 maart 2026.

¹² HR 22 januari 2019, ECLI:NL:HR:2019:91; art. 342 Sv.

¹³ Stb. 2004, 582.

¹⁴ Langemeijer 2010, par. 4.3.2.

¹⁵ Keulen e.a. 2013.

¹⁶ Lens e.a. 2010

¹⁷ NJB 2013/2104

¹⁸ Spronken 2013.

bestaat het risico dat het spreekrecht minder impact heeft als het volledig naar de tweede fase wordt verschoven.

Conclusie

Het spreekrecht is de afgelopen jaren steeds belangrijker geworden in het strafrecht. Maar zoals ik in deze blog heb laten zien, brengt dit ook problemen met zich mee. Het kan botsen met de onschuldpresumptie en de oordeelsvorming van de rechter.

Toch is het niet zwart-wit. Emoties horen bij een rechtszaak, want het gaat uiteindelijk over mensen. Het slachtoffer verdient een plek in de rechtszaal, maar die plek moet wel een goede invulling krijgen.

Mijn aanbeveling is daarom om het tweefasenproces in te voeren. Dit geeft het slachtoffer de ruimte om zijn verhaal te doen, zonder dat dit direct invloed heeft op het schuldig bevinden van de verdachte. Zo worden de belangen van zowel het slachtoffer als de verdachte beter beschermd en wordt de rechtszaak eerlijker voor iedereen.